

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА ГЕОМОРФОЛОШКИХ ОБЈЕКТА ГЕО-НАСЛЕЂА СРБИЈЕ

Садржај: Радна група за геоморфологију Националног савета за гео-наслеђе, већ на почетку свог рада издвојила је 200 објеката рељефа и предложила их за упис на листу гео-наслеђа. Посебно је издвојила објекте светског, европског и балканског значаја. Већина је интересантна за туристичке посете и захтева одговарајући приступ валоризације, како би се постигли прави економски и друштвени ефекти. Објекти гео-наслеђа Србије сврставају се у основне и комплементарне туристичке вредности, што значи да имају различиту привлачну зону и омогућују више врста туризма. У процесу туристичке валоризације објеката гео-наслеђа уважавамо интерне факторе, екстерне факторе и уложени рад. При томе је од посебног значаја туристичко-географски положај и степен атрактивности, те се у зависности од тога третирају као локалне, регионалне, републичке, националне и међународне вредности, погодне за развој одговарајућих врста домаћег и иностраног туризма.

Кључне речи: геоморфологија, гео-наслеђе, туризам, валоризација, вредност.

Content: Right at the beginning of its work, geomorphology working group of the National council for geo-heritage has separated 200 relief objects and suggested them for enrolling into the geo heritage list. It has separated particularly the objects of mundane, European and Balkan significance. Most of them are interesting for tourist visits and are demanding a certain approach to valorization, so that right economical and social objects can be achieved. The objects of geo heritage in Serbia are placed in the primary and complementary tourist values which means they have different attractive zone and provide more kind of tourism. In the process of tourist valorization of the objects of geo heritage, we respect internal factors, external factors and inlay work. Tourist-geographical position and level of attractiveness is of special significance so in dependence of that are local, regional, republic, national and international values being treated, suitable for developing an adequate kind of domestic and foreign tourism.

Key words: geomorphology, geo heritage, valorization, value.

Увод

Богата и разноврсна природа Србије давно је привукла пажњу научника различитих струка. Током времена истражени су бројни објекти, појаве и процеси од значаја за науку и праксу, јер без познавања природе и њених особености, нема доброг привредног и друштвеног развоја, који обухвата и савремени туризам. Како је природа еволутивна, али и све више угрожена различитим деструктивним елементима и неконтролисаним људским деловањем, јасно се наметнула потреба њене заштите и унапређења. У том смислу формиране су специјализоване националне и међународне институције које за надлежне државне и интернационалне органе припремају предлоге за заштиту мањих и већих предеоних целина, реликtnих и ендемичних биљака

* Др Стеван М. Станковић, редовни професор, Географски факултет, Студентски трг 3/III, 11000 Београд.

и животиња, особених примерака живог и неживог света, као и објеката културне баштине.

На наведено стање у наше време надовезала се активност Националног савета за гео-наслеђе, која у свом саставу има више радних група усмерених на изучавање, праћење и предлагање за упис у регистар заштићених објеката одговарајућих категорија. Реч је о радним групама за геоморфологију, спелеологију, неоген, терцијар, креду, тријас, јуру, палеозојик, структурну геологију, седиментологију, магматите и метаморфите, неотектонику у рељефу, хидрогеологију, инжењерску геологију, геофизику, педологију и археологију. Резултати истраживања неких од наведених група од интереса су за савремени туризам, јер исти почива на валоризацији природних и антропогених вредности које имају један или више атрибута привлачности и могу се на одговарајући начин презентирати заинтересованима. При томе је могуће остваривати одређене економске и друштвене ефекте. Први се тичу стицања материјалне добити на основу постојећих природних и антропогених објеката који представљају локалну, регионалну, републичку, или међународну туристичку вредност. Други доприносе едукацији, култури, просвећивању, образовању, васпитању, љубави према природи, потреби њене заштите, унапређења и рационалног коришћења. Чињеница да су природне туристичке вредности старије и разноврсније од антропогених јасно указује на потребу детаљног проучавања, али увек у комплементарности са творевинама људског духа и људских руку, јер је реч о недељивом јединству, које има елементе спајања и прожимања, зоналне и азоналне одлике, синхроне и асинхроне процесе, узлазне и силазне фазе развоја, већу и мању потражњу на туристичком тржишту, које је веома осетљиво и пробирљиво, те му се понуда увек и свуда мора на најбољи могући начин прилагођавати. То се у највећој мери постиже сврсисходном туристичком валоризацијом, која представља дуготрајан и сложен процес интердисциплинарног и мултидисциплинарног, тимског рада (Станковић С. 1993).

Разноврсност геоморфолошког гео-наслеђа Србије

Током 1998. године констатовано је да је наша Радна група за геоморфологију Националног савета за гео-наслеђе, већ на самом почетку деловања издвојила 200 објеката, уз констатацију да предстоје одговарајуће активности на попуњавању инвентара, вредновању објеката, рангирању по различитим показатељима, стручној и научној презентацији, јер је све то потребно за упис у одговарајући регистар (Група аутора, 1998).

Не упуштајући се у детаље око избора објеката гео-наслеђа и њиховог проучавања у смислу постанка, еволуције, савременог изгледа и стања, односно, значаја за окружење, закључујемо да је, поред осталог, реч и о објектима од интереса за туризам. Заправо, неки објекти гео-наслеђа, на пример, пећине и јаме, бигрене акумулације и водапади, прерасти и прозорци, крашка врела, клисуре и кањони, напуштени речни меандри, главуци и остеоњаци, пешчаре и језера у удубљењима насталим еолском ерозијом, палеовулканске купе и тресаве основа су развоја више врста туризма од којих неки (спелеолошки) у Србији имају дугу традицију.

Године 1836. кнез Милош Обреновић и француски истраживач наших крајева, Ами Буе, са пратиоцима, спустили су се у јаму Леденицу на Ртњу. Нешто касније (1888. године) краљ Милан Обреновић је посетио Преконошку пећину, недалеко од Сврљига. Исту је детаљно истраживао Јован Цвијић, пре 113 година и тиме поставио основе научне спелеологије код нас али указао и на оправданост заштите и туристичке посете. Поред осталог, велики научник је тада забележио и следеће: "Пред свој долазак у Преконошку пећину Његово Величанство наредило је те је поправљена

и ограђена путања, отвор је пећински проширен, направљена су врата за пећину и уређено је све тако да у њу не може свако улазити и по вољи претурати и копати. Кључ од врата чува један одборник општински. Све то сада опомиње на лепо уређене крањске пећине и туриста који овде дође, осећа се у земљи која већ почиње добијати више укуса за своје природне лепоте” (Цвијић Ј.1891).

Слика 1. Палеовулканска купа Тилва њагра, недалеко од Бора.

Међу геоморфолошким објектима гео-наслеђа Србије, који се често комбинују са хидролошким и биогеографским, а последица су деловања различитих спољашњих и унутрашњих агенаса стварања и моделовања природе, односно, једни су условљени другим и чине нераскидиву природну целину, издвајају се:

Површински облици крашког рељефа (крашка поља, увале, вртаче, прерасте, природни мостови, бигрене акумулације, водопади, високопланински крас, крашка врела и специфична изворишта),

Облици флувијалног рељефа (клисуре, кањони, сутеске, суве долине, укљештени меандри, адаптациони лактови и напуштени меандри, речна острва, пиратерије, епигеније, изворишни облаци, изворишне челенке, суве долине, флувијалне површи, хидрографски чвор Балканског полуострва на Дрманској глави),

Ерозивни облици рељефа (планински врхови, зупци, остењаци, прозорци, хорст планина Цер, врх Шиљак на Ртњу, Цвијићев врх на Руднику, Борачки крш, главутци),

Облици еолског рељефа (пешчаре - Делиблатска, Суботичка, Рамско-голубачка, лесне заравни – Тителски брег, Телечка, Банатска, Сремска и језера Палићко и Лудашко, чији су басени настали ерозивним радом ветра),

Облици старог вулканизма, односно, примери добро очуваног палеовулканског рељефа (вулканске купе, некови, кратери),

Глацијални облици рељефа на високим планинама (циркови, чеоне морене, ератични блокови, клизећи блокови, туфури или травне хумке, солифлукиони и нивациони микро облици рељефа на Шар планини и Старој планини),

Тресаве – на неким нашим планинама (високе), али и у котлинама (ниске), као и неки ритови (Група аутора, 1998).

Наведени геоморфолошки објекти гео-наслеђа налазе се у различитим деловима Србије и према наведеној групи аутора изван број објеката (33) има међународни значај. Из те групе највише је оних објеката гео-наслеђа који имају балкански значај (23), европски значај имају 4 објекта и светски значај 6 објеката. При

томе се инсистира на стварању јединствене листе геоморфолошких објеката гео-наслеђа за Балканско полуострво.

Класификација геоморфолошких објеката гео-наслеђа и других представника гео-наслеђа уопште, у смислу туристичке вредности, може се и не мора подударати са наведеном, али се истој приближава у низу показатеља, посебно у атрактивности, непоновљивости, географској локацији и могућностима туристичке презентације, која почива на добро осмишљеној туристичкој валоризацији. Наравно, оцене вредности геоморфолошких објеката гео-наслеђа, које исказују љубитељи природе и туристи, по правилу су субјективне. За разлику од ових, ставови истраживача, који почивају на научним основама, морају увек и свуда бити крајње реални, јер само тако доприносе туристичкој афирмацији простора и обиму посета, економским и друштвеним ефектима.

Туристичка валоризација

Туристичка валоризација представља детаљну оцену природних и створених вредности од значаја за развој туризма на једном локалитету, у једном центру, неком месту, географској регији или земљи у целини. Током времена туристичка валоризација се наметнула туристички неразвијеним и туристички развијеним регијама и земљама, као једно од најважнијих и најкомплекснијих питања теоријско-методолошких научних основа туризма, али и праксе развоја ове делатности. Има одговарајуће методе истраживања и начине презентовања добијених резултата који су од значаја за науку усмерену ка оперативи на терену.

Слика 2. Чукљенички прозорац у долини Јелашничке реке недалеко од Ниша.

На значај туристичке валоризације најбоље указује делатност Светске организације за туризам, са седиштем у Мадриду, која својим чланицама предочава конкретне предлоге, од којих се већина одликује широком примењивошћу на терену.

Примењујући упутства Светске организације за туризам, Шпанија је, поред осталог, валоризовала своје плаже на Средоземном мору, уважавајући димензије, квалитет и гранулацију песка, његову боју, температуру и дубину морске воде у зони купања, кретања воде, топографију приобалног простора, степен урбанизације

окружења, климатске и микроклиматске прилике у току купалишне сезоне и др. Турска је, уважавајући 17 елемената, извршила туристичко рангирање 65 својих предеоних целина погодних за развој туризма. У неким од њих налазе се интересантни законом заштићени природни и антропогени објекти, који вишеструко повећавају туристичку вредност простора. Шпанија је годинама у врху светског туризма, а Турска земља интензивног развоја иностраног туризма, који је само пре двадесет година био готово непознат и непризнат у овој земљи, односно, сводио се на туристичке посете Истанбула.

Из наведеног закључујемо да је туристичка валоризација важан задатак туристичке друштвене и приватне рецептиве, јер доприноси реализацији бројних директних, индиректних и мултипликативних ефеката, који се постижу развојем туризма, посебно иностраног, који је од значаја за платни биланс.

Туристичка валоризација геоморфолошких објеката гео-наслеђа се не сме изједначавати са класичном економском валоризацијом простора, јер природне и антропогене туристичке вредности, посебно објекти гео-наслеђа, без обзира на садашњи и будући значај за туризам, нису роба у класичном економском смислу, те не подлежу законима економског тржишта на којем се све регулише односом понуде и потражње, односно, своди на систем роба – новац. Овакав став вишеструко важи за законом заштићене објекте гео-наслеђа, који ни по једном критеријуму нису роба за класично тржиште и у већини случајева не представљају посебан интерес за низ делатности, те се само туризмом могу на прави начин валоризовати (Станковић С. 1991).

На основу дефинисања туристичких вредности, у процесу туристичке валоризације објеката гео-наслеђа, потребно је уважавати реткост, корисност и уложени рад.

Реткост исказујемо у смислу куриозитета, екземплара, реликта, ендемита, неумноживог и непреносивог објекта или појаве, географску локацију и уклопљеност у исту, степен очуваности и својство да привуче пажњу туриста. Код геоморфолошких објеката гео-наслеђа то је најчешће веома јасно изражено, јер је већина непоновљива у времену и простору или се јавља у ограниченом броју примерака на специфичним локацијама у оквиру ареала незнатног пространства. Једноставно речено, само је једно Одоровачко крашко поље у Србији, само је једно врело Млаве, јединствени су водопади Сопотнице, непоновљива је Промуклица код Тутина, неумножива и непреносива Ђердапска клисура, особен кањон Мируше, само је једна бара Засавица, светски позната Ђавоља варош, специфична орнитолошка станица Лудашко језеро, доминантан врх Шилјак на Ртњу, горостасна стара вулканска купа Тилва њагра, сликовит прозорац Богова врата, знаменит хидрографски чвор Дрманска глава, по укљештеним меандрима позната Овчарско-кабларска клисура, по локацијама инверсно нагнутих стена долина Пећке Бистрице (Руговска клисура) и др.

Корисност је особина неког геоморфолошког објекта из групе гео-наслеђа, да има бар један атрибут туристичке привлачности, тј. може да задовољи најмање једну од бројних туристичких потреба, какве су рекреативна, културна, едукативна, васпитна и друге. Наравно, корисност туристичких вредности, у нашем случају објеката гео-наслеђа, релативан је и широк појам, јер "Сваки ресурс мора имати одређене атрибуте и карактеристике (клима, рељеф, вегетација, знаменитости, лепота, рекреативно-терапијски потенцијал, историјски значај) које су у стању да задовоље нечије потребе, било физичке, културне, психичке, интерперсоналне, статусне и престижне или неке друге" (Чомић Ђ. 1990).

Уложени рад доприноси повећању туристичке вредности, односно, оспособљавању објеката гео-наслеђа за туристичке посете. Мисли се на уређење пећина, проходност клисура, прилазне стазе видиковцима, прозорцима, прерастима, врелима,

планинским врховима и слично. Без објеката инфра и супра структуре, као и одговарајућих захвата на презентацији објеката гео-наслеђа домаћим и страним туристима, нема организованог, осмишљеног, економски и друштвено оправданог туризма. Наравно, превише нерационално и неплански грађених и постављаних објеката људског рада, посебно њихова предимензионираност и несклад са окружењем, негација је сама себи и доводи до деградације основних вредности, посебно до нарушавања вековима успостављаних еколошких односа живе и неживе природе. Из тога закључујемо да је најбоље оно туристичко опремање објеката гео-наслеђа и најуспешнија она туристичка валоризација, која најмање ремети постојеће природне законитости (Станковић С. 2000). Грађевински материјали, стилови градње и акције усмерене ка презентацији објеката гео-наслеђа туристима морају увек и свуда одражавати локалну средину, традицију, оптимални капацитет и одрживи развој.

Слика 3. Голубачка или Горња клисура на Дунаву у Ђердапу.

Методологија туристичке валоризације објеката какви су они из списка гео-наслеђа и представљају различите геоморфолошке творевине, није довољно развијена. Због тога је у садашњој фази потребно користити методе других наука, међу којима посебно место заузимају геологија, географија, биологија и екологија. Резултати истраживања добијени теренским опсервацијама и кабинетским студијама, изражавају се описно, графички, компаративно, селективно, статистички, картографски, нумерички, скаларно, табеларно и на друге начине. За постизање вишег нивоа објективности, практикују се компаративни прегледи већег броја истраживача или истраживачких тимова, који су радили на једном терену или на једном објекту, односно истраживањима из различитих временских периода. Ово је од значаја за осмишљавање правог начина туристичке презентације проучаваног простора или објеката са наглашавањем величине контраktivне зоне и временске расподеле туристичких посета.

Према броју елемената који се вреднују приликом туристичке валоризације одређене предеоне целине, какву представља већина објеката геоморфолошке групе гео-наслеђа, истичу се две могућности. Прву означавамо парцијалном и она се односи само на једну групу фактора (приступачност, очуваност, повезаност) или само на један објекат (прераст, прозорац, планински врх, клисура, кањон, водопад, цирк, тресава). Другу називамо потпунијом јер обухвата комплекс природних и антропогених елемената на одређеном простору који се одликује туристичком привлачношћу (Ђердапска клисура, Лудашко језеро, Руговска клисура, извориште Белог

Дрима, долина Пчиње, Засавица, Делиблатска пешчара, Палићко језеро, Тителски брег, Борачки крш, флувијалне површи Златибора).

У зависности од истражености геоморфолошких објеката гео-наслеђа и њиховог окружења, могућа су два комплементарна приступа проблему. Први се односи на вредновање изучаваних објеката у зависности од тренутно доминантних врста туризма и одговарајуће туристичке сезоне, а други тичу перспективе на дужи рок. Из тога произилази закључак да је циљ туристичке валоризације геоморфолошких објеката гео-наслеђа њихова класификација и рангирање по различитим показатељима и по укупној туристичкој вредности. У том смислу, у средствима туристичке пропаганде, али и код подухвата уређења, диференцирају се објекти локалне, регионалне, републичке, националне, континенталне и светске контрактивне зоне. Чињеница је да на нашим просторима има објеката из свих наведених категорија, које, наравно, нису једном заувек дате, већ се могу унапређивати и деградирати. Примера за једно и друго има довољно.

Приступ савременом планирању за будућност

Развој туризма у простору који има мањи или већи број геоморфолошких објеката гео-наслеђа, даје најбоље резултате ако је заснован на научним основама и ако је плански постављен за дужи временски период. На то, више него код других објеката, указују и обавезују савремена схватања одрживог развоја, који терминолошки можемо поистоветити са координираним, осмишљеним, научно утемељеним, апликативно изводљивим захватима на терену без нарушавања основних еколошких законитости у животној средини.

Заштита, одржавање, унапређење и правилна туристичка валоризација геоморфолошких објеката гео-наслеђа Србије, спада у основне предуслове даљег развоја туризма и пратећих делатности. На таквим основама формирају се начела туристичке валоризације, која потенцира развој и не доводи до деструкције еколошких односа у природи. У том смислу истичемо неколико акција и поступака, који се увек и свуда морају прилагођавати одређеном објекту, процесу и терену, уважавајући географску изворност и непоновљивост.

- Утврђивање и јасно дефинисање трајних жељених циљева,
- Дефинисање основних и алтернативних начина за остваривање циљева,
- Инвентаризација природних и антропогених туристичких вредности,
- Утврђивање регија погодних за развој туризма по основу гео-наслеђа,
- Одређивање приоритета валоризације, опремања и презентовања,
- Зонирање издвојених регија, посебно приоритетних,
- Идентификовање туристички атрактивних комплекса,
- Увид у објекте инфраструктуре и супраструктуре,
- Развој помоћних и пратећих делатности у окружењу објеката гео-наслеђа,
- Очување, заштита и унапређење туристичких потенцијала,
- Обогаћивање елемената туристичке понуде, садржаја и пропаганде,
- Анализа постојећег домаћег и иностраног туристичког тржишта,
- Предвиђање будуће туристичке тражње на домаћем и иностраном тржишту,
- Смањење конкурентности и повећање комплементарности са окружењем,
- Образовање и усавршавање туристичких кадрова,
- Синхронизација рада друштвених и приватних, владиних и невладиних организација,
- Јасан увид у законодавство из домена заштите и туризма.

Наведени ставови, из општег ка посебном, од локалног ка регионалном и националном, из теорије ка пракси туристичке валоризације, на примеру геоморфолошких објеката гео-наслеђа Србије, морају се уважавати у светлу бројних специфичности. Пут од анализе појединачних објеката ка синтези и широко значајном закључивању, сложен је и одговоран. Мора полазити од научне анализе екосистема, станишта и ареала живог света и све то доводити у прави однос са антропогеним туристичким вредностима, посебно законом заштићеним просторима и објектима значајним за туризам. Од интереса је праћење трендова на домаћем и иностраном туристичком тржишту, које је веома пробирљиво и осетљиво и показује велике и честе промене како по обиму, тако и по времену, основним прекупацијама туриста, њиховим платежним могућностима, стању економије, политике, ратним сукобима, природним непогодама и слично.

Више него у многим другим делатностима, код туризма је важна сврсисходна и стваралачка, конструктивна сарадња са надлежним институцијама из домена заштите природе, заштите споменичког фонда, правне регулативе, али и са шумским газдинствима, водoprивредним предузећима, носиоцима развоја аграра и доносиоцима законских аката. Посебно се намеће потреба уважавања циљева заштите и унапређења животне средине и објеката гео-наслеђа у њој и то за више временских периода, уз јасно дефинисање приоритета и зона заштите. Ово је од интереса за одређивање туристичких капацитета простора, посебно код оних геоморфолошких објеката гео-наслеђа који захватају само неколико десетина или стотина квадратних метара или само неколико хектара (Бушан камен, Ђавоља варош, врело Грзе, врело Млаве, Даићко језеро, Звечан, Велетин). Реч је о одређивању максималне оптерећености простора и конкретног објекта не само у главној сезони, већ уопште, уз уважавање природног ритма животне средине. У том смислу се морају детаљно истраживати локације за изградњу туристичко-угоститељских објеката, објеката инфра и супраструктуре, како исти не би представљали органишавајући и деградирајући фактор валоризације геоморфолошких објеката гео-наслеђа.

У савременом свету, који уважава идеје одрживог развоја туризма и стара се о развоју ове делатности на мањим и већим просторима, све више сазрева схватање да туризам треба развијати само тако и толико да он не угрожава друге делатности, не деградира простор и домицилном становништву доноси одговарајуће приходе. Оваква схватања вишеструко су оправдана, посебно због тога што предност дају локалном и националном над универзалним и глобалним. Геоморфолошки објекти гео-наслеђа Србије истичу се непоновљивим својствима туристичке привлачности и на њима може почивати такав развој туризма који доноси вишеструке користи и онима који путују и онима којима се путује, од локалне средине и регије до државе као целине.

Позитивни ефекти туристичке валоризације уопште, а самим тим и објеката гео-наслеђа, свуда и увек морају бити изнад негативних, стихијских и краткотрајних захвата. Позитивни ефекти доминирају над негативним и зато многи теже развоју туризма укључујући у овај и законом заштићене објекте. Позитивне ефекте безусловно треба подржавати, а негативне спречавати, поред осталог и планском, научно основаном валоризацијом, јер "Људи су се годинама борили за више слободног времена и више празника. Данас се ваља борити са последицама тога напретка. Посве очигледно нису развијени облици путовања који би у сваком смислу – психолошком, господарском и еколошком – били подношљиви. Ако се на средини седамдесетих година отпочело са проучавањем уочивих утицаја туризма на околину, данас, када су путовања постала јединственом масовном појавом у историји, открива се људска димензија и социјално-културна проблематика те покретљивости у слободном времену. Заправо се тиме требало позабавити. Тиме је у бити требало започети" (Крипендорф Ј. 1986).

Наведени став иде у прилог потреби најбоље могуће туристичке валоризације геоморфолошких објеката гео-наслеђа, јер знатан број истих представља значајну туристичку вредност, непоновљиве делове живе и неживе природе која условљава туризам наглашених рекреативних, едукативних, васпитних, образовних, ванекономских, друштвених и економских својстава.

На бројним примерима геоморфолошких објеката гео-наслеђа Србије, који се комбинују са хидролошким, биогеографским, климатским и пејзажним атрибутима привлачности, то се може лако утврдити У том смислу указујемо на Ђердапску клисуру, Руговску клисуру, кањон Лазареве реке, Царску бару, Обедску бару, кањон Мируше, Овчарско-кабларску клисуру, Делиблатску пешчару, Палићко језеро, Лудашко језеро, Сићевачку клисуру, долину Пчиње и друге, које не заостају по привлачности, али још увек нису на прави начин туристички валоризоване.

Закључак

Бројност и разноврсност геоморфолошких објеката гео-наслеђа у Србији намеће потребу уобличавања и допуњавања листе, као и детаљну класификацију по основним генетским и морфолошким показатељима. Уз то, од значаја је рангирање издвојених објеката у смислу локална, регионална, национална, континентална и светска вредност. То олакшава процес туристичке валоризације, под којим подразумевамо комплексну оцену издвојених објеката и територија за потребе савременог туризма. Како се туристичка валоризација намеће науци и пракси, од значаја је за низ акција туристичке презентације, осмишљавање садржаја боравка, концептирање туристичке понуде и пропаганде, односно, изградњу туристичких и угоститељских објеката и одговарајуће инфра структуре и супра структуре, без којих нема економски и друштвено оправданог туризма.

Уважавајући бројне методе истраживања, као и мултидисциплинарни приступ проблему, туристичком валоризацијом се постиже права оцена вредности објеката од интереса за туризам и исти рангирају према величини контрактивне зоне. Геоморфолошки објекти из групе гео-наслеђа представљају самосталне и комплементарне туристичке вредности. То значи да једни сами могу привући пажњу туриста и условити одговарајући садржај боравка. За разлику од ових, већина припада групи комплементарних вредности, те се туристички мора валоризовати заједно са непосредним окружењем. Увек и свуда предности треба давати објектима који имају територијалну компоненту, јер су у стању да у исто време приме већи број туриста, тј. имају већи капацитет простора. При свему томе од значаја су акције заштите и унапређења објеката гео-наслеђа, које морају претходити, или бити истовремене са туристичком валоризацијом, јер је увек и свуда боље унапред планирати, него последично санирати негативне последице.

ЛИТЕРАТУРА

- Станковић С. (1993): **Географске основе туристичке валоризације**. Гласник Српског географског друштва, свеска LXXIII, број 1, Београд.
- Станковић С. (1991): **Екологија и туристичко тржиште**. Географски годишњак, књига 27, Подружница Српског географског друштва, Крагујевац.
- Станковић С. (2000): **Туристичка географија**. Универзитет у Београду, Београд.
- Група аутора (1998): **Заштита геоморфолошких објеката у гео-наслеђу Србије**. Заштита природе, број 50, Завод за заштиту природе Србије, Београд.
- Крипендорф Ј. (1986): **За ново поимање слободног времена и туризма**. Завод за истраживање туризма, Загреб.
- Цвијић Ј. (1891): **Преконошка пећина**. Геолошки анали Балканског полуострва, књига III, Београд.
- Чомић Ђ. (1990): **Неки теоријски и практични аспекти туристичке валоризације**. "Туризам", број 6, Туристички савез Хрватске, Загреб.

STEVAN STANKOVIĆ

S u m m a r y

**TOURISTIC VALORIZATION OF GEOMORPHOLOGICAL OBJECTS
OF GEO-HERITAGE IN SERBIA**

Multitude and variety of the objects of geo heritage in Serbia puts on the need for figuration and filling in the list as well as the detailed classification by the basic genetic and morphological parameters. Besides that, rating the separated objects is of importance in a sense of local, regional, national, continental and world value. That ease the process of tourist valorization by whom we consider a complex evaluation of separated objects and territories for the purpose of contemporary tourism. As the tourist valorization impose to science and practice, of significance are series of actions for tourist presentations, thinking out the content of stay, conceptualization of tourist offer and propaganda, that is, building the tourist and hotel objects and appropriate infrastructure and suprastructure without whom no economic and socially reasonable tourism is possible.

Respecting the numerous research methods as well as multidisciplinary approach to problem, real value evaluation of the objects of interest for tourism is being accomplished by tourist valorization. The objects are rated by the size of contractive zone. Geomorphological objects from the geo heritage group represent independent and complementary tourist values. It means ones alone can attract the tourist attention and qualify an adequate content of stay. In contrast to these, majority belongs to the group of complementary values so it has to be valorized with direct surrounding. Always and everywhere, advantage should be given to the objects which have territorial component because they are able to accept in the same time a larger number of tourists, namely they have bigger space capacity. In spite of all that, of significance are protection and promotion actions of the objects of geo heritage, which must precede or be parallel with tourist valorization because it is always and everywhere better to plan upfront instead of rehabilitate the negative consequences.